Poznámky k některým formám vnějších podvodných jednání z pohledu trestněprávní úpravy v České republice[#]

Vladimír Králíček – Jan Molín***

Úvod

V současné době je v odborné literatuře věnována poměrně malá pozornost problematice podvodných jednání, a to i přesto, že naopak běžná masmédia prakticky každodenně uvádějí větší či menší „kauzy“ popisující podvodná jednání. V našem článku se pokoušíme zobecnit některé praktické zkušenosti získané z činností souvisejících s profesí účetního, auditora a daňového poradce. Čerpáme dále z anglosaské literatury, která je na rozdíl od české na odborné publikace a články z této oblasti velmi bohatá. V neposlední řadě se pak pokoušíme podřadit jednotlivé druhy podvodných jednání pod konkrétní ustanovení trestního zákoníku tak, jak jsou uvedeny v současně platném znění zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. V menším rozsahu se věnujeme i otázkám profesní etiky a podnikatelské etiky, byť jsme přesvědčení, že právě tato problematika by si vyžádala samostatnou pozornost. Jsme přesvědčení o tom, že pouze systémový pohled, tedy pohled na podvodná jednání nejen z pozice trestněprávní úpravy (o tom především je předložený text), ale i vymezení pojmů a vztahů při realizaci podvodů, jakož i morální (resp. nemorální) stránka může přispět k pochopení a následně ovlivnění komplexního problému.

Cílem tohoto článku je tedy uvést a diskutovat definici pojmu podvodného jednání, dále provést jeho členění a stručnou charakteristiku jak vnitřních podvodných jednání, tak vnějších podvodných jednání. Pobočným cílem je zasazení problematiky vnějších podvodných jednání do kontextu trestněprávní regulace v České republice.

1 Obecně k pojmu podvodné jednání

Různých definic pojmu „podvod“ či „podvodné jednání“ lze nalézt celou řadu. Například podle Coenen (2008, s. 7) nebo Wells (2005) lze nejširě a velmi obecně podvodné jednání charakterizovat tak, že se jedná o úmyslný čin, kterým pachatel uvádí jiného v omyl, a to zpravidla za tím účelem, aby se neoprávněně obohatil.

Již na tomto místě si lze povšimnout, že v rámci tohoto obecného vymezení lze spatřit několik definičních znaků podvodného jednání. Prvním z nich je, že osoba, která toto jednání páchá, musí jednat úmyslně, tedy zejména tak, že si je vědoma svého jednání a zároveň ho i chce. Druhým znakem je potom skutečnost, že pachatel podvodného jednání uvádí někoho v omyl. Velmi často to může být například tím, že předkládá nepravdivé údaje, kupříkladu významně zkreslené informace v účetní závěrce, různá nepravdivá potvrzení atp. Za podvodná jsou však považována i ta jednání, kdy se cizího omylu zneužívá, popřípadě i situace, kdy se zamlčí podstatné skutečnosti. Třetí definiční charakteristikou podvodného jednání je potom

[#] Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného projektu Fakulty financí a účetnictví VŠE v Praze, který je realizován v rámci institucionální podpory VŠE IP100040.

^{*} Doc. Ing. Vladimír Králíček, CSc. – docent; Katedra finančního účetnictví a auditingu, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3; <kralicek@vse.cz>.

^{**} Ing. Jan Molín, Ph.D. – odborný asistent; Katedra finančního účetnictví a auditingu, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3; <jan.molin@vse.cz>.

fakt, že pachatel jej koná s úmyslem obohatit sebe či jinou osobu, resp. s úmyslem způsobit škodu.

Jak je tedy možné vyvodit, velmi často se do podvodných jednání zařazují ty formy, kdy pachatel jedná aktivně. Jako podvodné jednání však lze označit i situace, které jsou spojeny s úmyslnou „nečinností“. Lze tedy vyvodit, že do podvodného jednání je možné zahrnout například i ten případ, kdy daňový subjekt nepodá daňové přiznání (ačkoliv tuto povinnost má), neboť tím uvádí v omyl finanční úřad ohledně výše své daňové povinnosti, nebo situaci, kdy zaměstnanec nevykáže svému zaměstnavateli schodek na pokladní hotovosti, který vznikl v důsledku toho, že část svěřených finančních prostředků zpronevěřil.

Pro vymezení podvodného jednání je možné nahlédnout také do Mezinárodních auditorských standardů. Podvodné jednání je vymezeno ve standardu ISA 240 Postup auditorů související s podvody při auditu účetní závěrky, a to tak, že se jím rozumí „úmyslný čin, jehož se dopustí jeden nebo více členů vedení, osob pověřených správou a řízením účetní jednotky nebo jedna či více osob z řad zaměstnanců nebo třetích stran a při němž se použije klamání nebo klamavého jednání za účelem získání neoprávněné nebo protiprávní výhody.“ (IFAC, 2010, s. 150). K tomu je však nutno doplnit, že tento pojem je definován zejména ve vztahu k posuzování významných nesprávností v auditované účetní závěrce.

Podvodná jednání se označují anglickým ekvivalentem „fraud“. V souladu s výše vymezením je tento pojem v literatuře definován jako nepoctivý čin či přesněji jako nepravdivé prezentování skutečností za účelem získání osobního prospěchu, popřípadě způsobení škody jinému – například podle Oxford English Dictionary (Simpson – Weiner, 1989, s. 152): „Fraud: the using of false representations to obtain an unjust advantage or to injure the rights or interests of another.“ Wells (2005, s. 8) a Albrecht (2009, s. 7) zdůrazňují nutnou složku podvodného jednání, tj. oklamání oběti jako „modus operandi“ a současně definují základní prvky podvodného jednání, mezi které patří zejména nepravdivé prezentování existujících skutečností, vědomí pachatele o této nepravdivosti včetně jeho úmyslu, aby na základě těchto skutečností jednal poškozený, a způsobení škody.

Müllerová (2007, s. 15) k tomu uvádí, že taková nepoctivá jednání mají nepochybně mnoho forem: „Možností a způsobů páchaní podvodu je celá řada. Nejběžnější a nejjednodušší formou je rozkrádání, odcizení aktiv (zpronevěra). Tento způsob podvodu se vyskytuje především na straně zaměstnanců. Příležitost zaměstnanců spáchat podvod rozkrádáním je všude tam, kde neexistuje propracovaný vnitřní kontrolní systém, existuje zodpovědnost bez kontroly a ve firmě chybí korektní etická kultura nebo etické ovzduší.“ V tomto ohledu je tedy zajímavý pohled na „fraud“ jakožto na základ v českém jazyce užívaného pojmu „defraudace“, tj. bezprávní přivlastnění svěřeného majetku (Petráčková – Kraus, 1998, s. 146). Je nepochybné, že „fraud“ je svým vymezením podstatně širší, přičemž se jeví, že „defraudace“ (angl. embezzlement) je jen jednou z forem, kterou lze „fraud“ spáchat.

Je skutečností, že konkrétní podvodné jednání je velmi často činem, který není v souladu s právním řádem. Potom se jedná o tzv. protiprávní čin (jednání), který právní řád příslušným způsobem postihuje. To, jakým způsobem bude toto jednání postiženo, pak závisí zejména na závažnosti takového činu, respektive na dalších okolnostech. Z tohoto úhlu pohledu je možné rozlišit a definovat, že postih podvodného jednání může být realizován prostřednictvím norem soukromoprávních, jakož i podle norem správního práva, a v případech nejzávažnějších činů i za pomoci norem práva trestního.

Mezi jeden ze způsobů, který postihuje některé závažnější formy podvodných jednání, je trestný čin (obecného) podvodu vymezený českým trestním právem (viz dále). Podvodná jednání v konkrétních podobách jsou však velmi často trestána prostřednictvím úpravy jiných trestných činů (například trestný čin pojistného podvodu, trestný čin úvěrového podvodu,

trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby atp.), resp. se může i stát, že dané jednání (zejména pro jeho nižší závažnost) nebude trestním právem stíženo vůbec.¹ Z tohoto důvodu je tedy vhodné odlišovat pojmy „podvod“ a „podvodné jednání“, přičemž lze dovést, že pojem „podvodné jednání“ zahrnuje skupinu činů zásadně širší, než jen těch, která by bylo možné posoudit jako trestný čin podvodu.

Pro oblast podvodných jednání se v posledních desetiletích vžil také výraz „kriminalita bílých límečků“. I když byl tento pojem v prvopočátku použit spíše ve významu podvodných jednání páchaných uvnitř podniku,² v dnešní době se jím obvykle označuje téměř jakýkoliv trestný čin v oblasti finanční, ekonomické, majetkové aj., především však v bankovní sféře – blíže viz například Podgor a Israel (2004, s. 1-3).

2 Členění podvodných jednání

Podvodná jednání lze členit různými způsoby podle rozličných hledisek. Pro účely tohoto příspěvku budeme tato jednání schematicky rozdělovat do dvou základních skupin, a to na:

- a) vnější podvodná jednání a
- b) vnitřní podvodná jednání.

Základním rozlišujícím znakem je to, zda podvodné jednání je pácháno ve vztahu k okolí podniku. Za vnější podvodné jednání tak lze považovat situaci, kdy se daný subjekt dopouští podvodného jednání vůči svému okolí, resp. i to, kdy třetí osoby páchají podvodné jednání vůči podniku. Naopak za tzv. vnitřní podvodné jednání, která se označují anglickými ekvivalenty „internal fraud“, „employee fraud“ či „occupational fraud“, pak lze zjednodušeně považovat ty protiprávní činy, které jsou uskutečňovány na úkor daného podniku jeho zaměstnanci, členy statutárních a jiných orgánů atp.

K pojmu vnitřní podvodné jednání Wells (2007, s. 1) upřesňuje, že se jedná o využití postavení zaměstnance za účelem získání osobního obohacení, a to prostřednictvím úmyslného zneužití nebo zpronevěry zdrojů a aktiv zaměstnavatele.³ Vnitřní podvodná jednání jsou tedy projevem nepoctivého jednání zaměstnanců (popřípadě členů statutárních a jiných orgánů), kteří mají často dokonalou znalost vnitřních kontrolních systémů a podnikových procesů, přičemž jsou mnohdy vybaveni vysokou mírou důvěry, pravomoci a odpovědnosti. Je logické, že čím je míra pravomoci a odpovědnosti či obecně postavení zaměstnance vyšší, tím vyšší obvykle bývají i škody jeho protiprávními jednáními způsobené.

Za „zaměstnavatele“ je v tomto kontextu nutné považovat jakýkoliv subjekt, vůči kterému je toto podvodné jednání pácháno. Může jím být tedy například společnost s ručením omezeným, akciová společnost, družstvo, státní podnik či stát jako zaměstnavatel, nebo i fyzická osoba vykonávající podnikatelskou činnost. Za zaměstnance je pak nutné chápat širokou skupinu osob, které se v tomto ohledu mohou uvedeného jednání dopustit. Bude se tedy jednat jak o zaměstnance podle pracovněprávních předpisů, tak i o další osoby v obdobném postavení, jakož i o členy statutárních orgánů, dozorčích orgánů, statutární orgány samotné (například jednatel ve společnosti s ručením omezeným), i o jiné vedoucí představitele.

¹ Dokonce je možné připustit, že by se v některých případech nemuselo vůbec jednat o protiprávní jednání. To však neznamená, že takové jednání by nebylo přinejmenším nemorální – ke vztahu morálky a práva viz např. Rossouw (2009, s. 23-34) nebo Molín (2011, s. 20-22).

² V tomto článku je pojem „podnik“ užíván jako označení subjektu (například obchodní korporace), nikoliv ve smyslu označení objektu, jak tomu bylo do 31. prosince 2013 v českém právním řádu. K tomu nutno doplnit, že pojem „podnik“ byl s účinností od 1. ledna 2014 nahrazen pojmem „obchodní závod“ – blíže viz např. Eliáš (2013, s. 145).

³ V tomto kontextu není pojmem „zdroj“ rozuměn zdroj financování aktiv (pasivní strana rozvahy), nýbrž veškeré další složky majetku či prostředky používané při činnosti podniku.

Jakkoliv je možné si představit různorodost forem podvodných jednání uvnitř podniku, lze v zásadě každé takové jednání přiřadit do jedné ze tří základních skupin. Mezi tyto kategorie, jež jsou odlišeny typickými vlastnostmi vnitřních podvodných jednání, pak patří:

- neoprávněné nakládání s aktivy podniku,
- zkreslování výkazů,
- korupční jednání.

U neoprávněného nakládání s aktivy podniku jakožto zřejmě nejpočetnější skupiny – nikoliv však už co do výše způsobené škody – lze uvažovat o dvou základních formách, a to o neoprávněném nakládání s finančními prostředky, popřípadě o neoprávněném nakládání s ostatními aktivy (zejména zásobami, dlouhodobým majetkem atp.). Jde-li o zkreslování výkazů, pak je možné rozlišit zkreslování účetních výkazů a zkreslování neúčetních informací, přičemž cílem pachatelů je vždy oklamání uživatelů těchto výkazů. Nakonec u korupčního jednání se často vymezuje více jeho způsobů, mezi něž patří úplatkářství, přijímání nelegálních odměn (tzv. všimné), ekonomické vydírání a zneužití střetu zájmů.

Je tak tedy možné popsat základní druhy vnitřních podvodných jednání, které dokumentuje následující schéma.

Obr. 1: Členění vnitřních podvodných jednání

Zdroj: Wells, J. T. (2007).

Jde-li o vnější podvodná jednání, tak bylo definováno, že se jimi rozumí řada činů podvodného charakteru ve vztahu k okolí podniku. Můžeme tak vymezit například tyto skupiny:

- podvodná jednání související s prezentováním nepravdivých či zkreslených účetních informací, jež můžeme označit za tzv. účetní podvody,
- tzv. daňové podvody, tj. podvodná jednání ve vztahu ke státu týkající se výběru daní, jakož i ostatních obdobných plateb, tj. například pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, pojistného na veřejné zdravotní pojištění atp.,
- podvodná jednání týkající se finančních prostředků z veřejných zdrojů nebo od finančních institucí, jakož i ze zdrojů Evropské unie, které můžeme zařadit do skupiny tzv. ostatních podvodů,
- tzv. pojistné a úvěrové podvody, tj. podvodná jednání ve vztahu k pojišťovnám a bankám při sjednávání a plnění zejména pojistných a úvěrových smluv,
- podvodná jednání týkající se insolvenčních stavů,
- podvodná jednání týkající se cenných papírů a obchodování s nimi,

- podvodná jednání ve vztahu ke spotřebitelům, jiným zákazníkům, dodavatelům a dalším obchodním partnerům, a to i prostřednictvím zneužívání účasti v hospodářské soutěži,
- některé jiné formy podvodného jednání páchaného podnikem vůči svému okolí a jinými osobami proti podniku.

Uvedený výčet vnějších podvodných jednání je pouze příkladný, lze tedy nalézt i další obdobné činy, jejichž cílem je úmyslně oklamat jiného a získat tak vlastní prospěch.

Lze si povšimnout, že jednotlivé formy páchaní podvodného jednání jak vnějšího, tak vnitřního charakteru mohou být stejné či obdobné. Tak je možné například dojít k závěru, že podvodné jednání ve formě zkreslování výkazů (angl. „fraudulent statements“) může být zařazeno do vnějších podvodných jednání, a to za situace, kdy podnik prostřednictvím nepravdivých (zejména účetních) výkazů uvádí v omyl třetí osobu, nebo i vnitřních, kdy zaměstnanec záměrně zkreslí vykazované údaje, a to s cílem dosáhnout osobního prospěchu.

3 Některé formy vnějších podvodných jednání postihované trestním právem

Jak bylo výše uvedeno, podvodná jednání lze rozdělit do dvou základních skupin, a to na vnější a vnitřní podvodná jednání. Cílem následujícího textu je stručně popsat vybrané trestné činy, které se dotýkají postihu vnějších podvodných jednání.

3.1 Trestný čin podvodu

Trestný čin podvodu je obecnou skutkovou podstatou vztahující se k podvodnému jednání. Spíše než formou vnějšího podvodného jednání je tak nástrojem, kterým lze řadu těchto protiprávních činů trestně postihnout. Vedle toho současně platí, že pro řadu podvodných jednání jsou vymezeny samostatné skutkové podstaty trestných činů, o nichž (některých) je pojednáno dále.

Úprava trestného činu podvodu je zakotvena v ustanovení § 209 odst. 1 a násl. zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále též jen „trestní zákoník“), a to v základní skutkové podstatě tak, že tohoto trestného činu se dopustí ten, kdo úmyslně:

- sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a
- způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou (5 000 Kč).

Dodává se, že takový pachatel bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.

V následujících odstavcích § 209 se vymezují kvalifikované skutkové podstaty. Trest odnětí svobody na šest měsíců až tři léta například hrozí pachateli, který spáchá toto podvodné jednání, jestliže byl za takový čin v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán. Odnětím svobody na jeden rok až pět let nebo peněžitým trestem bude dále potrestán pachatel, který způsobí tímto trestným činem větší škodu (50 000 Kč).

Dále platí, že odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

- a) spáchá-li trestný čin podvodu jako člen organizované skupiny,
- b) pokud spáchá takový čin jako osoba, která má zvlášť uloženou povinnost hájit zájmy poškozeného,
- c) spáchá-li takový čin za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu, za živelní pohromy nebo jiné události vážně ohrožující život nebo zdraví lidí, veřejný pořádek nebo majetek, nebo
- d) způsobí-li takovým činem značnou škodu (500 000 Kč).

Odnětím svobody na pět až deset let bude potrestán ten pachatel, který:

- a) způsobí trestným činem škodu velkého rozsahu (5 000 000 Kč), nebo
- b) spáchá takový čin v úmyslu umožnit nebo usnadnit spáchání trestného činu vlastizrady podle § 309 trestního zákoníku, teroristického útoku podle § 311 trestního zákoníku nebo teroru podle § 312 trestního zákoníku.

V literatuře, resp. judikatuře se k vymezení objektivní stránky tohoto trestného činu uvádí, co se rozumí „uvedením jiného v omyl“. Podle Novotného (2010, s. 183) jde v zásadě o jednání (u něhož se ani nutně nevyžaduje zvláštní rafinovanost či lest, může tak být spácháno i uvedením pouhé nepravdivé informace), kterým pachatel předstírá okolnosti, jež nejsou v souladu se skutečností. Toto „uvedení v omyl“ může být přitom spácháno:

- a) aktivním konáním,
- b) konkludentním jednáním (například konzumace jídel a nápojů v restauraci s úmyslem nezaplatit) nebo
- c) opomenutím, v rámci kterého se bude jednat zejména o zamlčení podstatných skutečností.

3.2 Zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění

Trestný čin zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění je úmyslným trestným činem, který postihuje mimo jiné tzv. účetní podvody.

Základní skutková podstata tohoto trestného činu je vymezena v ustanovení § 254 odst. 1 trestního zákoníku, a to tak, že tohoto trestného činu se dopustí a trestem odnětí svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti bude potrestán pachatel, který úmyslně:

- a) nevede účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady sloužící k přehledu o stavu hospodaření a majetku nebo k jejich kontrole, ač je k tomu podle zákona povinen, nebo
- b) v takových účetních knihách, zápisech nebo jiných dokladech uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslující údaje, nebo
- c) takové účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnými nebo zatají,

příčemž tímto jednáním ohrozí majetková práva jiného nebo včasné a řádné vyměření daně.

Je důležité doplnit, že trestný čin zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění postihuje i situace úmyslného uvádění nepravdivých či hrubě zkreslených údajů týkajících se zápisů, resp. dokladů uváděných (vkládaných) do různých rejstříků (včetně obchodního rejstříku), nebo nepodání návrhů na zápis zákonem stanovených údajů do těchto rejstříků, nebo neuložení povinných listin (včetně účetních závěrek).

V ustanovení § 254 odst. 3 a 4 trestního zákoníku jsou uvedeny kvalifikované skutkové podstaty tohoto trestného činu, které stanoví, že pachatel, který způsobí výše uvedeným činem značnou škodu na cizím majetku (500 000 Kč), bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let nebo peněžitým trestem. Pokud je pak na cizím majetku způsobena škoda velkého rozsahu (5 000 000 Kč), bude pachatel potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let.

Postihovaným jednáním v rámci tohoto trestného činu jsou tedy zejména případy, kdy se v účetních knihách či účetních výkazech (závěrkách) uvádějí nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje. V tomto ohledu je samozřejmě irelevantní, podle jakých pravidel jsou příslušné účetní knihy vedeny, resp. účetní výkazy sestavovány, zda je to tedy ryze podle českých účetních předpisů reprezentovaných zejména zákonem č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších

předpisů, a příslušnými prováděcími vyhláškami, či zda se jedná o subjekt, který zpracovává účetní závěrku podle Mezinárodních standardů účetního výkaznictví (IFRS).⁴

U tohoto trestného činu platí, že jde o tzv. ohrožovací delikt. Znamená to tedy, že vznik skutečné škody není podmínkou trestnosti, ale pro případnou trestnost postačí (a z jiného pohledu je nutné), jsou-li majetková práva jiného nebo včasné a řádné vyměření daně ohroženy.

Je vhodné též zmínit, že podle ustanovení § 254 odst. 1 trestního zákoníku mohou být posuzovány i některé případy daňových podvodů, konkrétně jednání spočívající ve zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby ve výši do 50 000 Kč (o trestném činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby je pojednáno dále), souvisí-li toto jednání s nesprávností účetních knih, zápisů nebo jiných dokladů.

Významnou otázkou v této souvislosti je také posouzení, kdo může být pachatelem tohoto trestného činu. Jde-li o jednání spočívající v nevedení účetních knih, zápisů nebo jiných dokladů sloužících k přehledu o stavu hospodaření a majetku nebo k jejich kontrole, ač tuto povinnost právní předpisy stanoví, pak pachatelem je osoba, která je k vedení účetnictví povinná, tj. účetní jednotka – fyzická i právnická osoba, popřípadě i statutární orgán právnické osoby – účetní jednotky, který je vedení účetnictví povinen zajistit. Pachatelem jednání uvedených pod ostatními dvěma body základní skutkové podstaty (tj. postihující situace, kdy se v účetních knihách, zápisech nebo jiných dokladech uvádí nepravdivé nebo hrubě zkreslující údaje, popř. kdy se účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnými nebo zatají), popřípadě i u jednání uvedeného pod bodem prvním (spočívajícím například v nevedení některých zákonem předepsaných účetních knih), bude pak především ten, kdo účetnictví fakticky vede, tedy zejména účetní pracovník, což šířeji souvisí s otázkou celé profese, resp. dodržováním etických pravidel – viz např. Duska (2011) nebo Müllerová – Králíček (2014, s. 97 a násl.).

3.3 Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby

Trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby (dále též jen „zkrácení daně“) se v souladu s ustanovením § 240 odst. 1 trestního zákoníku dopustí a trestem odnětí svobody na šest měsíců až tři léta nebo zákazem činnosti bude potrestán pachatel, který úmyslně:

- ve větším rozsahu (tedy v částce alespoň 50 000 Kč) zkrátí daň, clo, pojistné na sociální zabezpečení, příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na úrazové pojištění, pojistné na zdravotní pojištění, poplatek nebo jinou podobnou povinnou platbu anebo
- vyláká výhodu na některé z těchto povinných plateb.

V odstavci druhém a třetím tohoto paragrafu trestního zákoníku jsou uvedeny kvalifikované skutkové podstaty trestného činu zkrácení daně. Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

- a) spáchá-li čin uvedený výše nejméně se dvěma osobami,
- b) poruší-li k usnadnění takového činu úřední uzávěru, nebo
- c) pokud spáchá takový čin ve značném rozsahu (500 000 Kč).

Odnětím svobody na pět let až deset let bude potrestán ten pachatel, který spáchá uvedený čin ve velkém rozsahu (5 000 000 Kč).

Z výkladu k § 240 trestního zákoníku vyplývá, že pachatelem tohoto trestného činu může být kdokoli, tedy nikoliv jen samotný daňový subjekt, ale i kterákoliv jiná fyzická či právnická

⁴ Blíže viz např. Dvořáková (2011) nebo Vašek (2013).

osoba, která svým úmyslným jednáním způsobí, že daň či jiná povinná platba byla zkrácena ve větším rozsahu.

Šámal (2012, s. 2420) vymezuje, že pojmem zkrácení daně se rozumí jakékoliv jednání pachatele, v důsledku něhož mu je jako poplatníkovi (povinné osobě) v rozporu se zákonem vyměřena nižší daň, než jaká by měla být vyměřena nebo zaplacená, nebo k vyměření této povinné platby vůbec nedojde. Jde tak o zvláštní případ podvodného jednání, kdy správce daně, popřípadě jiný subjekt je uveden v omyl ohledně správné výše daně. V tomto kontextu je důležité ustanovení § 112 trestního zákoníku, podle kterého se jednáním rozumí i opomenutí takového konání, k němuž byl pachatel povinen podle jiného právního předpisu. Zkrácením daně je tedy i úmyslné nepodání příslušného daňového přiznání za situace, kdy je k tomu daňový subjekt povinen.

Za zkrácení daně se nepovažuje její neodvedení samo o sobě, tedy v případě, kdy byla daň přiznána v zákonné výši. Neznamená to však, že neodvedení daně vždy není trestným činem, neboť trestní zákoník definuje mimo jiné trestný čin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby podle § 241 trestního zákoníku, jehož podstatou je trestní postih situace, kdy zaměstnavatel (nebo jiný plátcе daně) úmyslně a ve větším rozsahu nesplní svoji zákonnou povinnost odvést daň a jiné obdobné platby za zaměstnance nebo jinou osobu. Trestá se tak forma jisté zpronevěry finančních prostředků, přičemž podstatou tohoto protiprávního jednání je situace, kdy plátcе daně (například zaměstnavatel) srazí poplatníkovi (například zaměstnanci) daň, kterou ale následně neodvede (ačkoliv ji odvést musí a může).

3.4 Pojistný podvod

Na závěr kapitoly o podvodných jednáních budou vymezeny tři formy tzv. zvláštních případů podvodu, tj. pojistný podvod podle § 210 trestního zákoníku, úvěrový podvod podle § 211 trestního zákoníku a dotační podvod podle § 212 trestního zákoníku. Pro všechny uvedené trestné činy platí, že se trestá úmyslné jednání, přičemž současně je nutno uvést, že u všech takových jednání je trestná i samotná příprava.

Trestný čin pojistného podvodu je definován tak, že tohoto trestného činu se dopustí pachatel, který uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje nebo podstatné údaje zamlčí:

- v souvislosti s uzavíráním nebo změnou pojistné smlouvy,
- v souvislosti s likvidací pojistné události, nebo
- při uplatnění práva na plnění z pojištění nebo jiné obdobné plnění.

Za takové jednání pachateli hrozí trest odnětí svobody až na dvě léta, zákaz činnosti nebo propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty. Stejně bude potrestán i ten, kdo v úmyslu opatřit prospěch sobě nebo jinému vyvolá nebo předstírá událost, s níž je spojeno právo na plnění z pojištění nebo jiné obdobné plnění, nebo stav vyvolaný pojistnou událostí udržuje, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoliv nepatrnou (5 000 Kč).

Trestní zákoník vymezuje kvalifikované skutkové podstaty tohoto trestného činu, neboť stanoví, že odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude potrestán pachatel, který spáchá pojistný podvod, přičemž za takový čin byl v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán. Dále bude přísněji (tj. odnětím svobody na jeden rok až pět let nebo peněžitým trestem) postižen ten pachatel, jenž způsobí tímto trestným činem větší škodu (50 000 Kč).

Odnětím svobody na dvě léta až osm let pak bude pachatel potrestán ten pachatel, který:

- a) spáchá trestný čin pojistného podvodu jako člen organizované skupiny,
- b) se dopustí popsání jednání jako osoba, která má zvlášť uloženou povinnost hájit zájmy poškozeného, nebo

- c) způsobí tímto trestným činem značnou škodu (500 000 Kč).

Odnětím svobody na pět až deset let bude nakonec potrestán pachatel:

- a) způsobí-li popsáním podvodným jednáním škodu velkého rozsahu (5 000 000 Kč), nebo
- b) spáchá-li pojistný podvod v úmyslu umožnit nebo usnadnit spáchání trestného činu vlastizrady podle § 309 trestního zákoníku, teroristického útoku podle § 311 trestního zákoníku nebo teroru podle § 312 trestního zákoníku.

3.5 Úvěrový podvod

Úmyslný trestný čin úvěrového podvodu, který postihuje podvodné jednání zejména vůči bankám, je v trestním zákoníku vymezen tak, že se ho dopustí ten, kdo při sjednávání úvěrové smlouvy nebo při čerpání úvěru uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje nebo podstatné údaje zamlčí. Takový pachatel bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.

Trestní zákoník podřazuje pod tento trestný čin i podvodné jednání spočívající v tom, že dlužník bez souhlasu věřitele, v nikoli malém rozsahu (25 000 Kč), použije prostředky získané účelovým úvěrem na jiný než určený účel.

I u tohoto trestného činu jsou vymezeny kvalifikované skutkové podstaty, jejichž kvalifikující znaky včetně hrozících trestů jsou obdobné jako u trestného činu pojistného podvodu.

3.6 Dotační podvod

Dalším trestným činem je trestný čin dotačního podvodu podle § 212 trestního zákoníku. Tohoto úmyslného trestného činu se dopustí a trestem odnětí svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti bude potrestán ten, kdo v žádosti o poskytnutí dotace, subvence nebo návratné finanční výpomoci nebo příspěvku uvede nepravdivé či hrubě zkreslené údaje nebo podstatné údaje zamlčí. Obdobně jako u úvěrového podvodu i zde platí, že stejně bude potrestán, kdo použije, v nikoli malém rozsahu (25 000 Kč), prostředky získané účelovou dotací, subvencí nebo návratnou finanční výpomocí nebo příspěvkem na jiný než určený účel.

V zásadě analogicky jako u předchozích dvou trestných činů jsou vymezeny i kvalifikované skutkové podstaty. Podle ustanovení § 212 odst. 3 trestního zákoníku platí, že pachatel trestného činu dotačního podvodu bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta, spáchá-li popsáný čin a byl-li za takové jednání v posledních třech letech odsouzen nebo potrestán.

Odnětím svobody na jeden rok až pět let nebo peněžitým trestem bude potrestán ten pachatel, který způsobí tímto trestným činem větší škodu (50 000 Kč). Dále bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let ten pachatel, který:

- a) spáchá tento trestný čin jako člen organizované skupiny,
- b) se dopustí popsání jednání jako osoba, která má zvlášť uloženou povinnost hájit zájmy poškozeného, nebo
- c) způsobí tímto trestným činem značnou škodu (500 000 Kč).

Odnětím svobody na pět až deset let bude potrestán pachatel, který způsobí trestným činem dotačního podvodu škodu velkého rozsahu (5 000 000 Kč) nebo spáchá-li takový čin v úmyslu umožnit nebo usnadnit spáchání trestného činu vlastizrady, teroristického útoku nebo teroru.

Závěr

Cílem článku bylo nejprve vymezit pojem podvodných jednání, klasifikovat je podle různých hledisek a následně pak pojednat o vybraných formách podvodných jednání z pohledu trestního práva v České republice.

Neexistuje jediná definice pojmu „podvod“ či „podvodné jednání“. Přikláníme se k poměrně obecné definici, která charakterizuje podvodné jednání tak, že se jedná o úmyslný čin, kterým pachatel uvádí jiného v omyl, a to zpravidla za tím účelem, aby se neoprávněně obohatil. V rámci tohoto obecného vymezení lze popsat několik definičních znaků podvodného jednání. Prvním z nich je, že osoba, která toto jednání páchá, musí jednat úmyslně a být si tak vědoma svého jednání. Druhým znakem je skutečnost, že pachatel podvodného jednání uvádí někoho v omyl, například tím, že předkládá nepravdivé údaje, různá nepravdivá (zfalšovaná) potvrzení, popřípadě zamlčí podstatné skutečnosti. Třetí definiční charakteristikou podvodného jednání je potom skutečnost, že pachatel jej koná s úmyslem obohatit sebe či jinou osobu, v některých případech jen s úmyslem způsobit škodu.

Podvodná jednání lze členit různými způsoby podle rozličných hledisek. Nejběžnějším způsobem členění je rozdělení podvodných jednání na vnější a vnitřní podvodná jednání. Základním rozlišujícím znakem je to, zda podvodné jednání je pácháno ve vztahu k okolí podniku. Za vnější podvodné jednání tak lze považovat situaci, kdy se daný subjekt dopouští podvodného jednání vůči svému okolí, resp. i to, kdy třetí osoby páchají podvodné jednání vůči podniku. Naopak za tzv. vnitřní podvodné jednání, která se označují anglickými ekvivalenty „internal fraud“, „employee fraud“ či „occupational fraud“, lze považovat ty protiprávní činy, které jsou uskutečňovány na úkor daného podniku jeho zaměstnanci, členy statutárních a jiných orgánů a třetími osobami. V rámci podvodných jednání uvnitř podniku lze nalézt řadu forem, ale v zásadě je možné každé takové jednání přiřadit do jedné ze tří kategorií, kterými jsou:

- neoprávněné nakládání s aktivy podniku,
- zkreslování výkazů,
- korupční jednání.

Konkrétní podvodné jednání je velmi často činem, který není v souladu s právním řádem. Potom se jedná o tzv. protiprávní čin (jednání), který právní řád postihuje. To, jakým způsobem bude podvodné jednání postiženo, závisí zejména na závažnosti takového činu. Postih podvodného jednání může být realizován prostřednictvím norem soukromoprávních, jakož i podle norem správního práva, a v případech nejzávažnějších činů i za pomoci norem práva trestního.

Mezi jeden ze způsobů, který postihuje některé závažnější formy podvodných jednání, je trestný čin podvodu vymezený českým trestním právem (viz § 209 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník). Podvodná jednání v konkrétních podobách jsou však často trestána prostřednictvím úpravy jiných trestných činů (například trestný čin pojistného podvodu, trestný čin úvěrového podvodu, trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby atp.), resp. se může i stát, že dané jednání (zejména pro jeho nižší závažnost) nebude trestním právem stíženo vůbec. V článku pak uvádíme příklady nejfrekventovanějších trestných činů, s kterými je možné se v praxi setkat.

Literatura:

- [1] Albrecht, W. S. aj. (2009): *Fraud Examination*. Mason, South-Western Cengage Learning, 2009.
- [2] Coenen, T. (2008): *Essentials of Corporate Fraud*. Hoboken, Wiley, 2008.
- [3] Duska, R. F. aj. (2011): *Accounting Ethics*. Hoboken, Wiley, 2011.

- [4] Dvořáková, D. (2011): *Finanční účetnictví a výkaznictví podle mezinárodních standardů IFRS*. Praha, Computer Press, 2011.
- [5] Eliáš, K. aj. (2013): *Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Praha, Wolters Kluwer, 2013.
- [6] IFAC (2010): *Mezinárodní předpisy v oblasti řízení kvality, auditu, prověrek, ostatních ověřovacích zakázek a souvisejících služeb a etický kodex. Část I*. Praha, Komora auditorů České republiky, 2010.
- [7] Molín, J. (2011): *Protiprávní jednání z pohledu profesní odpovědnosti auditorů, daňových poradců a účetních*. Praha, Wolters Kluwer, 2011.
- [8] Müllerová, L.: *Auditing pro manažery aneb proč a jak se ověřuje účetní závěrka*. Praha, ASPI, 2007.
- [9] Müllerová, L. – Králíček V. aj. (2014): *Auditing*. Praha, Oeconomica, 2014.
- [10] Novotný, O. aj. (2010): *Trestní právo hmotné. Zvláštní část*. Praha, Wolters Kluwer, 2010.
- [11] Petráčková, V. – Kraus, J. (ed.): *Akademický slovník cizích slov*. Praha, Academia, 1998.
- [12] Podgor, E. S. – Israel, J. H. (2004): *White Collar Crime in a Nutshell*. Eagan, West Publishing Company, 2004.
- [13] Rossouw, D. aj. (2009): *Ethics for Accountants & Auditors*. Cape Town, Oxford University Press Southern Africa, 2009.
- [14] Šámal, P. aj. (2012): *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha, C. H. Beck, 2012.
- [15] Simpson, J. – Weiner, E. (ed.) (1989): *The Oxford English Dictionary*. Volume 6. Oxford, Oxford University Press, 1989.
- [16] Vašek, L. (2013): *Použití IFRS v rozsahu českých účetních předpisů*. In: Randáková, M (ed.): *Rekodifikace práva*. Praha, Oeconomica, 2013, s. 67–82.
- [17] Wells, J. T. (2005): *Principles of Fraud Examination*. Hoboken, Wiley, 2005.
- [18] Wells, J. T. (2007): *Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection*. Hoboken, Wiley, 2007.

Poznámky k některým formám vnějších podvodných jednání z pohledu trestněprávní úpravy v České republice

Jan Molín – Vladimír Králíček

ABSTRAKT

Příspěvek se zabývá problematikou vnějších podvodných jednání z pohledu trestněprávní úpravy v České republice. V úvodní části je vymezen pojem podvod, resp. podvodné jednání, stručně je popsána i možnost členění podvodných jednání na vnitřní a vnější a dále pak na neoprávněné nakládání s aktivy, podvodné účetní výkaznictví a korupční jednání. V hlavní části příspěvku (kap. 3) jsou popsány nejčastější typy podvodných jednání, které jsou zároveň z hlediska svého obsahu a nebezpečnosti považovány za trestné činy.

Klíčová slova: Podvodné jednání; Vnější podvodné jednání; Vnitřní podvodné jednání; Trestný čin; Účetní podvod; Daňový podvod.

Notes to some types of external frauds from the perspective of criminal legislation in the Czech Republic

ABSTRACT

This paper deals with the external cases of fraud from the perspective of criminal legislation in the Czech Republic. In the first part we define the term fraud and fraudulent behavior is briefly described and the possibility of breakdown of fraudulent conduct on the internal fraud and external fraud and then to the unauthorized disposal of assets, fraudulent financial statements and corruption. In the main part of the paper (Chap. 3) are described the most common types of fraudulent activities, which are in terms of its content and the hazards considered as crimes.

Key words: Fraud; External fraud; Internal fraud; Criminal offence; Accounting fraud; Tax fraud.

JEL classification: K14, M49.